

Krah multikulturalizma

Slobodan Divjak

Dramatičan razvoj događaja u Ukrajini predmet je brojnih komentara u svetskim medijima. No, oni se uglavnom orijentišu na problem mešanja svetskih sila koje nastoje da se tok tamošnjih događaja kreće u smeru u kojem one žele. U žiži pažnje komentatora je i činjenica da je slučaj Ukrajine na krajnje proziran način razotkrio da se velike sile pri svom intervencionizmu ne rukovode univerzalnim, jedinstvenim merilom već dvostrukim aršinima. Sada je, sudeći po izjavama gotovo svih vodećih zapadnih političara, najavljeni referendum na Krimu, pošto nije u interesu Zapada, protivan međunarodnom pravu, dok je kosovskim Albancima, iako su nacionalna manjina, bilo priznato pravo na samoopredeljenje, tj. otcepljenje.

Ali u ovom tekstu Ukrajina će biti samo povod za razmatranje šire teme, naime jednog teškog problema sa kojim se suočavaju određene postkomunističke zemlje, a koji velike sile koriste u cilju vlastitog uplitanja u te zemlje. Reč je o problemu dubokih etničkih podela u naznačenim državama. Takve podele su na delu, ukoliko se narod u nekoj zemlji ne shvata kao politička već kao etničko-kulturna kategorija. Pouzdan znak da u nekoj etnički heterogenoj zemlji dominira takvo shvatanje naroda jeste činjenica da se u njoj građani na izborima opredeljuju prevashodno na osnovu etničkog ključa, tako da će oni glasati za stranke i kandidate koji pripadaju njihovom etnosu. Recimo, na prvim višestranačkim izborima u Bosni i Hercegovini tamošnji Hrvati pretežno su glasali za svoje stranke, Muslimani za svoje a Srbi za svoje. To je bila nesumnjiva potvrda da je u Bosni dominantna etnička koncepcija naroda. Iluzija je misliti da ta koncepcija nije bila dominantna u Bosni, ali i u čitavoj bivšoj Jugoslaviji, ranije, za vreme komunizma. Valja se prisetiti da se na popisima stanovništva u komunističkoj Jugoslaviji, samo oko 6% njene populacije izjašnjavao da su jugoslovenske nacionalnosti. Ako se uzme u obzir da se određeni procenat pripadnika manjinskih etnosa u bivšim republikama tako izjašnjavao da bi bio manje sumnjiv pripadnicima većinskog etnosa, onda je procenat Jugoslovana bio još manji od pomenutog.

Kasnije je Bosna uređena po multikulturnom receptu, u šta su naravno bile uključene i velike sile. Da bi se rečeno dobro razumelo, treba imati u vidu činjenicu da savremeni multikulturni pokret ne insistira na individualnom multikulturalizmu, tj na koegzistenciji pojedinaca koji imaju pravo da odaberu kulturnu orijentaciju kakvu žele. Ne, individualna prava tu nemaju primat, jer multikulturalizam polazi od pretpostavke da je etničko-kulturno pripadništvo primarni osnov za sticanje prava. Stoga taj pokret tretira posebne etničko-kulturne grupacije kao osnovne političke jedinice koje imaju svoja istorijska prava, teritoriju i izvorno pravo da same upravljaju sobom. Tu je od presudne važnosti činjenica da se narod u etničkom smislu shvata kao ono što je primarno, a autoritet šire zajednice kao nešto što je izvedeno. I onda kad tako shvaćeni narod vidi sebe kao deo šire zajednice, on se ponaša kao da je posredi transfer na širu zajednicu dela njegovog izvornog prava

na samoupravu. Stoga on smatra da ima pravo da povрати prenetá ovlašćenja i da se otcepi od zemlje kao celine, uz obrazloženje da ga ona ugrožava.

Dakle, savremeni multikulturalizam se, u suštini, zalaže za kolektivni multikulturalizam, tj. ne za koegzistenciju pojedinaca različitog kulturnog identiteta, već za unutardržavnu koegzistenciju različitih etno-kulturnih kolektiviteta kao nosilaca grupnih prava.

Bosna je očito konstituisana na taj način, jer u njoj sastavni etnički entiteti imaju krajnje visok stepen autonomije, dok su funkcije pravnog sistema koje važe za zemlju kao celinu svedene na protokolarni i simbolični nivo. Njen problem je sledeći. S jedne strane, ona ne može iole efikasno da funkcioniše i sasvim je sigurno da bi se raspala, da nema pritiska spoljašnjeg faktora. S druge strane, svaki pokušaj da se Bosna transformiše u građansku državu morao bi biti krajnje nasilan, što će reći antiliberalan. Jer je osnovno liberalističko pravilo da državno uređenje treba da bude izraz dobrovoljnog pristanka ljudi i njihove slobodno izražene volje.

No, nije samo Bosna dokaz da multikulturni recept ne može da funkcioniše jer je utopističkog karaktera. Pored Ukrajine koja klizi ili ka formalno-pravnoj podeli zemlje ili ka multikulturnom ustrojstvu sličnom onom u Bosni, pomenućemo i primer Estonije. Kao što je poznato, estonski Rusi, koji predstavljaju veoma veliki procenat tamošnje populacije, nemaju status državljaná Estonije već status ne-građana. Oni stoga, između ostalog, nemaju pravo glasa, što je, bar u evropskom kontekstu, neshvatljivi presedan. Naravno, Evropa iz geopolitičkih razloga zatvara oči pred tom činjenicom koja bode oči.

Za takvo ponašanje estonskih vlasti postoje i istorijski razlozi. Estonija je, naime, zajedno sa drugim baltičkim zemljama, bila nasilno pripojena Sovjetskom Savezu. Ali postoje i drugi razlozi koji su u sadašnjosti jači od istorijskih. Oni se tiču tvrde etničke podele između estonskih Rusa i Estonaca. Ako bi Rusi dobili status građana a time i pravo glasa, sasvim je realna mogućnost da bi oni zahtevali uspostavljanje vlastite etničke autonomije, što bi bilo teško odbiti. Ali onda bi se Estonija preobrazila u labavi „modus vivendi“ različitih naroda u etničkom smislu koji bi se mogao završiti zahtevom ruske populacije za secesiju. Sem toga, pošto bi se glasači na izborima opredeljivali po etničkom ključu i pošto je Rusa u Estoniji podosta, postojala bi, zavisno od izlaznosti jednih i drugih, realna opasnost da estonske partije, pošto ih ima više, budu primorane da sklapaju koalicije sa ruskim ili sa ruskom partijom; štaviše ne bi bila isključena ni mogućnost da ruske partije dođu na vlast.

Iluzorno je misliti da su naznačeni problemi nešto što ne dotiče Srbiju. I ako se izuzme problem Kosova, Srbija je etnički heterogena zemlja, s tim što ostale etničke manjine u njoj nisu velike po svom procentualnom učešću u ukupnom stanovništvu. Ali je velika potencijalna opasnost od njihovog zahteva za etničku autonomiju koja, po samoj svojoj prirodi, razara logiku funkcionisanja građanske države. Ova

opasnost je još veća zato što su u srpskoj javnosti dosta bučne one snage koje bi svaki takav zahtev pozdravile aplauzom (primer takvog ponašanja je nekritički odnos dobrog dela predstavnika tzv. Druge Srbije prema agresivnom, antiliberalnom, fundamentalističkom Zukorličevom zahtevu za muslimansku autonomiju koja bi obuhvatala i deo Crne Gore). Ali etničkoj homogenizaciji manjina doprinose i srpski etnonacionalisti koji izlažu radikalnoj kritici građansku državu sa stanovišta etnonacionalne države čiji bi se pravni sistem zasnivao na srpskoj kulturnoj tradiciji, jer takva koncepcija nužno podstiče kontrazahteve manjinskih etničkih zajednica za uspostavljanje etničkih autonomija, tj. vlastitih „mini“ država koje bi štatile njihovu kulturnu tradiciju.

Da ne bi bilo nesporazuma, manjinska prava su u Srbiji istorijska realnost koju treba priznati. Ali jedno su ona manjinska prava koja radikalnije ne dovode u pitanje funkcionisanje građanske države (polietnička i reprezentaciona), a drugo su ona koja vode u multikulturni model organizacije države u kojem građanska država ne može postojati ni na papiru.

Da li će Srbija biti država sa jedinstvenim državno-pravnim sistemom ili konglomerat različitih pravnih sistema, to zavisi od toga da li će potka njene državnosti biti građanski ili multikulturni model. Jedan od bitnih uslova za ono prvo jeste stvaranje širokog javnog mnjenja koje će biti kritički usmereno i prema multikulturalističkoj i prema etnonacionalističkoj ideologiji, jer i jedna i druga vode u rastakanje Srbije na etničkoj osnovi. Pri tome, valja imati svest o tome da manjinska prava, čak i ona koja nemaju izrazitiji dezintegracioni potencijal, jesu odstupanje od građanske države. O tome plastično svedoče prve građanske države na svetu, Amerika i Francuska, u kojima nisu priznata nikakva posebna (grupna) kulturna i politička prava već samo individualna građanska prava. Ako u Srbiji, danas i ovde, polietnička i reprezentaciona manjinska prava predstavljaju istorijsku realnost, onda to znači da je ta realnost takva da u njoj građanska država ne može da funkcioniše u punoj meri.

Slobodan Divjak